

Att stödja kommunikation och lärande i praktiken

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)

Specialpedagogiska skolmyndigheten erbjuder bland annat rådgivning till landets skolhuvudmän och skolor i specialpedagogiska frågor. I artikeln *Språkets roll i kommunikation och lärande* beskriver Olof Sandgren hur variation i den språkliga förmågan påverkar lärande och samspel på olika sätt. I den här texten ger en rådgivare, med utgångspunkt i några frågeställningar, konkreta exempel på hur du som lärare kan anpassa och utveckla din undervisning efter elevernas språkliga förmåga.

Språket använder vi för en mängd olika syften, förutom att kommunicera i tal och skrift. Vi använder också språket för att utvecklas kognitivt, strukturera tillvaron och reglera vårt beteende. Olof Sandgren betonar i artikeln vikten av språkutvecklande undervisning för att eleverna ska kunna använda sin språkliga förmåga för kunskapsinhämtning, problemlösning och socialt samspel. I detta arbete är samverkan mellan alla lärare av stor betydelse.

Många människor som har svårigheter med den språkliga förmågan har också utmaningar med exekutiva förmågor, kognition eller perception. Därför kan många av de strategier och stödstrukturer som vi rekommenderar inom språkområdet också fungera när det gäller andra områden, och omvänt. Det viktiga är att du som lärare har elevernas behov i fokus samt att du arbetar för att skapa en tillgänglig grundstruktur i lärmiljön.

Hur kan du utveckla språk och ordförråd hos eleverna?

Språkutvecklande undervisning handlar om att erbjuda eleverna rikliga tillfällen till språkanvändning och interaktion i alla ämnen. Det handlar vidare om en medveten utveckling av språk och ordförråd, textstrukturer, lärandestrategier och att utgå från elevernas behov och förkunskaper. Med utgångspunkt i ett sådant arbetssätt finns det också stora möjligheter att använda sig av digitala resurser. Genom appar och webbresurser får eleverna möjligheter att utveckla och visa kunskap och förmågor på multimodala sätt.

Arbete med ord och begrepp i alla ämnen kan stimulera och öka elevernas ordförråd, inte minst i högre årskurser då texterna inte längre är enkla vare sig till innehåll eller språklig struktur. Eleverna behöver få möjlighet att utveckla strategier för att förstå nya ord och ta tillvara på det språkliga sammanhang där ordet förekommer.

Ett strukturerat ordförrådsarbete kan börja med att du väljer ord från det område eller material som ni arbetar med och att ni utgår från sammanhanget när orden introduceras.

Exempel: *Lena hade ett **vagt** minne av att ha träffat kvinnan förut.*

Därefter förklaras ordet på ett sätt som eleverna har möjlighet att knyta an till, ett vardagsspråk. Använd gärna visuellt stöd.

Exempel: *När något är vagt är det otydligt. Lena kommer inte riktigt ihåg i vilket sammanhang hon har träffat kvinnan.*

Eleverna upprepar ordet och du ger flera definitioner för att visa på andra kontexter. Försök att hitta exempel som kan kopplas samman med elevernas vardag.

Exempel: *Jag har bara en vag föreställning om hur en glödlampa fungerar. Anton tyckte att filmens budskap var vagt. Katarina har en vag idé om hur de ska genomföra redovisningen.*

Därefter bearbetar eleverna orden på olika sätt genom att diskutera, associera, förklara, avgränsa, sammanfatta med mera. Arbeta med motsatser, synonymer och homonymer. Låt eleverna fundera på om orden de möter är helt nya, lite bekanta eller om de är säkra på betydelsen. Det är viktigt att eleverna får göra sina egna definitioner genom att producera egna meningar, för att medvetet fundera över vad orden betyder.

För att nå en djup förståelse behöver ni repetera ordens betydelse vid flera tillfällen och återkoppla till de olika sammanhangen. Använd till exempel den interaktiva tavlan för att göra sorterings- och kategoriseringsövningar, dra ord och gör olika spel.

I kombination med språkliga svårigheter är det vanligt att eleverna har nedsatta exekutiva funktioner. Ofta beskrivs svårigheterna utifrån beteendet i exempelvis klassrummet men de påverkar också förmågan att lösa specifika uppgifter, till exempel när en elev ska skriva en lite längre text. Förutom att ha förmåga att välja rätt ord, stava, böja ordet korrekt och använda en fungerande meningsbyggnad ska eleven kunna planera texten utifrån val av stoff, disposition samt föreställa sig en läsare. För att stötta eleven i skrivandet kan du prova att använda olika typer av skrivmallar, sekvensbilder, stödpunkter eller visa färdiga exempeltexter.

Hur kan du använda stödstrategier och skapa en tillgänglig lärmiljö utifrån en variation i språklig förmåga?

I skolan utmanas elevernas språkliga förmåga i alla sammanhang. Som lärare kan du stödja elevernas lärande och samspel på olika sätt. Det här är några exempel:

Stöd arbetsminnet

Som lärare kan du stödja elevernas arbetsminne på olika sätt. Eleven kan exempelvis ha problem med att bearbeta information eller att komma ihåg de olika stegen i en instruktion tills uppgiften är utförd.

- Dela upp uppgifter i mindre delar.
- Ge korta, skriftliga instruktioner och dela dem digitalt så att eleverna lätt kan komma åt dem.
- Använd visuellt stöd, ta hjälp av bilder och konkret material för att förtydliga informationen. Dela även kompletterande material med eleverna digitalt, som bilder och filmklipp.
- Ge många tillfällen till repetition.
- Ge tät återkoppling för att stämma av och hjälpa eleven vidare.

Stöd förmågan att lyssna

För att hjälpa eleven att förstå och tolka muntlig information kan du använda olika strategier:

- Använd ett enkelt språk i korta meningar.
- Anpassa ditt taltempo, prata inte för snabbt och inte för långsamt.
- Håll nere längden på muntliga genomgångar, för att underlätta för eleverna att hålla fokus.
- Variera ditt tonläge och använd bilder, kroppsspråk eller tecken för att förstärka visuellt. Rita gärna samtidigt som du berättar.
- Visa text, webbsidor och annat material digitalt på en interaktiv tavla. Jobba aktivt med den genom att stryka under, markera och rita, gärna med olika färger.
- Ge instruktioner både muntligt och skriftligt. Dela ut dessa i pappersform eller dela digitalt. Det minskar risken för osäkerhet och ökar självständigheten eftersom eleverna då inte är beroende av att fråga läraren eller kamraterna igen.
- Använd digitalt stöd där elever som behöver lyssna på texten också kan följa den i skrift.

Skolor erbjuder ofta elever med läs- och skrivsvårigheter inläst material, men elever som har problem med arbetsminnet och att ta in information via hörseln kan behöva visuellt stöd som komplement till den inlästa texten. För att eleven ska komma ihåg början av stycket när den kommer till slutet, kan det vara bra att ha tillgång till texten både inläst och skriftligt samtidigt. Då kan eleven enkelt gå tillbaka i texten. Prova dig fram till vad som fungerar bäst tillsammans med eleven.

Stöd förmågan att berätta

Du kan hjälpa eleverna att hitta orden, följa en röd tråd och berätta sammanhängande på olika sätt:

- Ge stödfrågor eller stödord till det som eleven ska berätta, för att lättare kunna hålla en röd tråd.
- Använd skrivmallar.
- Använd sekvensbilder som i ordningsföljd presenterar det som eleven ska berätta, i papper eller i ett digitalt bildspel.
- Ställ frågor för att hjälpa eleven framåt i berättelsen.
- Gå igenom ord som kan användas i berättelsen.
- Arbeta multimodalt med olika digitala resurser. Låt eleverna använda sig av olika uttryckssätt genom film, ljud, bild och animationer.

Använd visuellt stöd

Vikten av det visuella stödet återkommer i många sammanhang. Bilder, modeller, nedskrivna information och instruktioner avlastar arbetsminnet och förtydligar språklig fakta. Det är också bra att träna på att skapa inre bilder utifrån språklig information för att hjälpa eleven att skapa ”minneskrokar”. Många elever tycker att film fungerar bra som informationskanal eftersom den språkliga informationen kompletteras med visuellt material, under förutsättning att språket är på rätt nivå. Film har också fördelen att det går att se filmen flera gånger för att repetera och förklara. Att använda sig av flippat klassrum är ett bra sätt att ge eleverna möjlighet till både förståelse och repetition av fakta. Spela in egna filmer eller utnyttja det material som finns digitalt på nätet eller via andra kanaler. Även bildspel, texter eller annat underlag går att använda i flippad undervisning.

Ge tid

Utmaningarna med att bearbeta den språkliga informationen gör att det tar längre tid för eleverna att lösa uppgifter. Planera undervisningen så att eleven får tillräckligt med tid på sig i arbetet och möjlighet att utvecklas. Ge eleven tid att hitta rätt ord och formulera svar och inlägg. I gruppuppgifter är det bra om eleverna får tydliga roller så alla elever får möjlighet att vara delaktiga.

Skapa en tydlig struktur

En tydlig struktur stödjer elever i olika sammanhang och frigör energi och lärandeutrymme till elevens kunskapsutveckling och. Använd så långt som möjligt en gemensam lektionsstruktur, med nedskrivna instruktioner. Använd tydliggörande pedagogik, arbetsordningar, tidsstöd, exempel och mallar. Mer om det finns i två andra

texter från Specialpedagogiska skolmyndigheten i denna modul. I del 3, Variation i perception och kognitiv förmåga, finns *Tillgänglighet utifrån elevers variation i kognitiv förmåga* och i del 4, Att stödja exekutiva funktioner för lärande, finns *Att stödja exekutiva funktioner i praktiken*.

Stöd det sociala samspelet

Språk och kommunikation är viktiga verktyg i samspel och kamratrelationer. Betydelsen av fungerande relationer är av stor vikt för elevernas trivsel, självkänsla och skolframgång. Skolan som organisation måste ha beredskap att möta en variation i förmåga till socialt samspel och kommunikation. Beroende på elevernas ålder och mognad kan man behöva arbeta med detta på olika sätt. De yngre eleverna kan du stödja bland annat genom att erbjuda lekar och aktiviteter där vuxna kan guida. När eleverna blir äldre fungerar det inte att som vuxen alltid vara fysiskt närvarande på samma sätt i deras sociala sammanhang. I de äldre elevernas vardag blir språket mer avancerat och får en allt större betydelse. Det blir viktigt att kunna argumentera, förklara, hänga med i skämt och att kunna tolka blickar och kroppsspråk. Därför är det betydelsefullt att samtala med eleven om svårigheterna, för att medvetandegöra, vägleda och försöka hitta strategier så att eleven har möjligheter att bevara en positiv självbild. I skolan kan ni stödja eleverna i detta på flera sätt och mest framgångsrikt i ett tvärprofessionellt samarbete mellan lärare, fritidspersonal och elevhälsa. Det behövs insatser på skol-, grupp- och individnivå och med både förebyggande och uppföljande, kontinuerliga insatser. Några exempel på strategier:

- Både personal och elever på skolan kan behöva information och kunskap om variationer i förmåga, på ett generellt plan, och vilka konsekvenser det kan ge. Syftet är att skapa förståelse för att alla är olika och fungerar på olika sätt.
- Tidiga interventioner av elevhälsan för att öka förmågan till socialt samspel på alla nivåer. Dessa behöver följas upp för att bevara ett positivt socialt klimat.
- För de yngre eleverna kan ni skapa små lekstunder med en vuxen till en början. Bjud in ytterligare elever när det fungerar.
- På raster kan vuxna erbjuda planerade aktiviteter där de vuxna deltar för att guida och vara förebilder. Använd lekar med tydliga regler.
- Använd sociala berättelser som stöd för samtal.
- Träna på att generalisera. ”Så här gjorde vi då, det kan vi göra nu också”.
- Använd rollspel och dramatisera olika händelser.
- Som lärare kan du undervisa och samtala om det sociala samspelet, kring olika förmågor eller sociala strategier. Använd gärna scener ur filmer för att diskutera agerande eller repliker och alternativ till dessa.

- Se till att ha vuxennärvaro i så hög utsträckning som möjligt även för de äldre eleverna, för att förebygga och fånga upp elever som kan behöva stöd. Vuxna kan också fungera som stöd, sällskap och trygghet, i till exempel uppehållsrum eller på skolgården.
- Anpassa lärmiljön för att minska situationer som kan vara stressande för elever ur ett samspelsperspektiv. Det kan vara lättare för elever att samarbeta i par eller en mindre grupp för att minska antalet personer att förhålla sig till.
- Träna socialt samspel på gruppnivå; till exempel att fördela ordet rättvist, vänta på sin tur, lyssna in och förstå signaler när någon vill säga något, ge uppmuntrande blickar, lyssna intresserat, tolka kroppsspråk.
- Individuell träning av sociala förmågor i enskilda samtal hos exempelvis kurator. Dessa samtal kan ta sin utgångspunkt i situationer som eleven upplever som svåra eller misslyckade för att därefter leda fram till alternativa sätt att agera.
- Socialt samspel på nätet. Glöm inte bort att diskutera hur man lämpligt interagerar på exempelvis sociala medier.

Hur bedömer du elever i språkliga svårigheter?

Redan i planeringsstadiet behöver du som lärare ta hänsyn till en variation av språkliga förmågor bland eleverna. Du behöver planera för hur eleverna ska få möjlighet att utveckla kunskap och därefter visa sina kunskaper trots utmaningar med språket. Denna hänsyn ska sedan finnas med hela vägen genom undervisning, bedömning, betygssättning, uppföljning och dokumentation. Eleven har alltid rätt att få samma stöd vid redovisningar och prov som i undervisningen. Exempel på sätt att redovisa sina kunskaper:

- anpassade prov, till exempel flervalsfrågor
- muntliga redovisningar och samtal
- förtydligande förklaringar till frågeställningar
- nedskrivna begrepp som eleven kan resonera, visa på skeenden och beskriva sammanhang utifrån, i pappersform eller digitalt
- uppdelade uppgifter
- tät återkoppling
- digitala lärverktyg, till exempel genom att spela in ett samtal mellan elev och lärare eller att ge eleven möjlighet att skriva provet med stöd av ett bildspel
- extra tid
- förtydligande mallar.

Alla elever i klassen behöver inte göra samma sak för att visa att deras kunskaper motsvarar en viss del av betygskriterierna. Ibland måste du som lärare hitta olika vägar för att ge eleverna möjlighet att visa sina kunskaper så att du kan bedöma dem. Vid betygssättningen kan du, tillsammans med dina kollegor, se över möjligheterna att använda den så kallade undantagsbestämmelsen, 10 kap. 21 § Skollagen.